

Balet w Polsce pojawił się już w XVI w. (balety dworskie) jako uświetnienie uroczystości królewskich. Inicjatorami tych okazjonalnych przedstawień byli królowie Polski – Zygmunt III Waza I jego żony Anna i potem Konstancja oraz Władysław IV Waza I jego żona Cecylia Renata Habsburżanka. Były to specjalnie aranżowane, widowiskowe maskarady z udziałem rodziny królewskiej i dworzan, a czasem też sprowadzanych aktorów i tancerzy zagranicznych. Pierwsze balety pokazywano w teatrze na [Zamku Królewskim](#), a potem także w innych salach. Wiele przedstawień odbywało się również z lampionami i pochodniami w ogrodach królewskich, gdzie umieszczano specjalnie przygotowane dekoracje (np. bal Jana Kazimierza w Białoleścu, 1662 r., balety Eleonory Habsburżanki w ogrodzie Pałacu Kazimierzowskiego, etc.). Królowa Cecylia Renata osobiście sprawowała nadzór nad przygotowaniem tańców i kostiumów dla tego rodzaju *ballets de cour* na warszawskim Zamku Królewskim.

Na zdjęciu: Cecilia Renata Habsburżanka, królowa Polski (portret Peetera Danckersa de Rij, ok. 1642, Schloss Ambras, Innsbruck)

Osobisty udział króla i królowej oraz członków ich dworu w takich przedstawieniach wymagał odpowiedniego przygotowania tanecznego. Królowe takie wykształcenie otrzymywały na rodzinnym dworze Habsburgów i nawet przwoziły ze sobą do Polski tancmistrzów. Nie znamy dzisiaj wszystkich nazwisk tancmistrzów, którzy pojawiali się w tamtym okresie na dworze królewskim w Krakowie, a potem w Warszawie. Byli to zwykle artyści włoscy lub austriaccy. Wiemy jednak, że w okresie panowania królów polskich z dynastii Wazów pracowali dla nich okresowo tacy mistrzowie tańca, jak: Ambrosio Bontempo (1592), Pietro da Mell (1596-97), Georg Dobna (1626-28), Paul Bärtmann (1628-29) i Santo Ventura (1637-38). Oprócz przygotowań do konkretnych przedstawień prowadzili oni regularne lekcje tańca dla królewskich dzieci oraz młodzieży wysokich rodów przebywającej na

dworze królewskim jako fraucymer królowej i paziowie króla. Dworskie pokazy baletowe były oczywiście wzorem dla magnaterii, np. Krzysztofa Paca czy Heleny Tekli, żony Aleksandra Lubomirskiego, którzy idąc za przykładem dworu królewskiego organizowali własne przedstawienia i zatrudniali swoich tancmistrzów.

Kolejną wielką mecenaską i znawczynią tańca była słynna królowa Marysieńka, żona Jana III Sobieskiego.

Maria Kazimiera (królowa Marysieńka)

Maria Kazimiera pochodziła z Francji, a przybyła do Polski jako kilkuletnia dziewczynka wraz z Ludwiką Marią Gonzagą, drugą żoną Władysława IV, która ukształtowała jej wrażliwość artystyczną oraz umiejętności taneczne. Nauczycielem tańca Ludwicy Marii był Jacques Cordier (zm. 1653). Był on mistrzem tańca Ludwika XIII i Anny Austriaczki, działał także na dworze londyńskim,

Jest prawdopodobne, że pięcioletnia Maria mogła wystąpić w wawelskim balecie koronacyjnym Ludwicy Marii w lipcu 1646 r. Osiem lat później, po powrocie z francuskiej edukacji, podopieczna dworu wystąpiła w roli żniwiarki w dworskim spektaklu tanecznym, wśród innych nimf-łowczyń, pasterek i winiarek.

Z okazji ślubu z Janem Sobiepanem Zamoyskim w marcu 1658 roku zorganizowano wesele na zamku warszawskim – Marysieńka pierwszy taniec oddała królowi. Jan Kazimierz był świetnym tancerzem – swoje umiejętności doskonalił na roztańczonym dworze swego brata oraz podczas licznych pobytów na dworach zachodnioeuropejskich, zwłaszcza w Wiedniu.

Przyszła królowa Marysienka z pasją oddawała się zabawom tanecznym, zamawiała maski weneckie i maskaradowe przebrania, ale również pilnie śledziła przedstawienia wystawiane ówczasnie we Francji. W roku 1662 podczas pobytu w Paryżu uzupełniała swe wykształcenie w zakresie tańca, śpiewu i gry na gitarze, są przypuszczenia, że pobierała lekcje u samego Charles-Louisa Beauchamps. W lipcu 1668 przyszła królowa miała okazję oglądać w Wersalu balet Le triomphe de l'Amour et de Bacchus, z muzyką samego Jean-Baptiste Lully'ego. Cztery lata później, na imieniny (już) króla Jana, Maria Kazimiera zorganizowała w jaworowskim ogrodzie efektowny balet, przekazując do dekoracji kostiumów własne oraz koronne klejnoty.

Z okazji koronacji króla Jana, 12 kwietnia 1676 roku w Izbie Senatorskiej na Wawelu równiż zaprezentowano balet w wykonaniu dworzan i dam dworu, w którym wystąpiła licząca niecałe 4 lata córeczka Sobieskich obok swego wuja hrabiego de Maligny. 15 lutego 1680 roku królewicz Jakub przewodził baletowi wykonanemu przez senatorskie dzieci. 10 lipca 1684 roku w Jaworowie wystawiono na tle bujnej roślinności komedię oraz diversi balletti, w których udział wzięły dzieci królewskie oraz członkowie dworu honorowego.

Liczne maskarady i bale, zwłaszcza w okresie zapustnym (np. ten w Żółkwi na przełomie listopada i grudnia 1676 czy 17 lutego 1686 roku) były okazją do zaprezentowania umiejętności tanecznych monarchini. Jeszcze na maskaradzie 1696 roku urządzonej w pałacu Dominika Mikołaja Radziwiłła królowa wystąpiła jako Żydówka, „tańcząc równo z drugimi”, w domyśle – młodszymi uczestnikami zabawy.

Po Marii Kazimierze „taneczne” geny odziedziczyły jej dzieci zwłaszcza Jakub Ludwik i Teresa Kunegunda. Ta ostatnia traktowała podobno taniec jako najskuteczniejsze remedium na wszelkie dolegliwości zdrowotne. Tak jak jej matka 40 lat wcześniej, zaimponowała swemu przysłemu mężowi tańcem (24 IV 1694) ale wykonaniem hołubców węgierskich. Wystawioną parę dni później operę włoską urozmaiciły intermezza baletowe murzynów, satyrów i pasterzy.

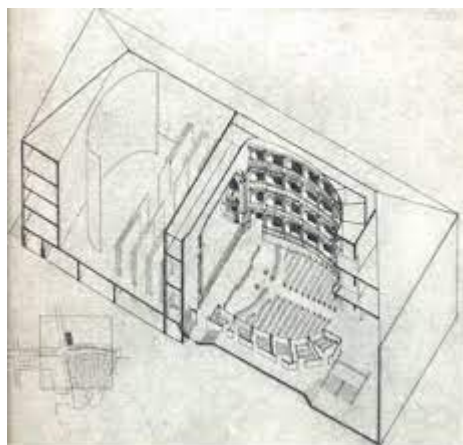
Pierwsze, nieregularne jeszcze przedstawienia operowe i baletowe odbywały się w teatrze na Zamku Królewskim, a potem także w innych salach. Dopiero w **1748** roku na polecenie **króla Augusta II Mocnego** wzniesiono w mieście pierwszy wolno stojący budynek teatralny zwany **Operalnią Saską**, gdzie dwór oglądał profesjonalne przedstawienia, zawsze z udziałem baletu. Prezentowane one były okresowo, także za panowania Augusta III, przez zespoły sprowadzane z Drezna na czas pobytu obu królów w Warszawie.

Operalnia reprezentowała typ włoskiego teatru [barokowego](#)[6]. Prostokątna budowla dzieliła się na trzy części:

- przedsionek i klatki schodowe;
- sala widzów z miejscem dla orkiestry;
- scena wraz z systemem kulisowym.

W budynku znajdowały się cztery kondygnacje łóż oraz ławy na parterze, które były podzielone na dwie części: dla szlachty i mieszczan. Po obu stronach sceny umieszczono jednopiętrowe łóże

prosceniowe. Na pierwszym piętrze, naprzeciw sceny znajdowała się łoża wysunięta do przodu i wyższa. Przekrój projektu Operalnia jest podobny do przekroju Małego Komedienhauzu w Dreźnie. Ogółem w teatrze mogło zmieścić się ok. 500 widzów. W budynku teatru nie znajdowały się pomieszczenia magazynowe przeznaczone m.in. do składu dekoracji. Ulokowano je w oddzielnym budynku zlokalizowanym nieopodal.

Operalnia Saska za artsandculture.com

Operalnia portalwarszawskicom.pl

Pracowali wtedy dla polskiego dworu znani europejscy baletmistrzowie: Louis de Poitiers (1700-01), Charles Debarques (1720-21), Jean Favier (1724-26, 1754-55) i Antoine Pitrot (1748-49, 1754, 1758-62). Gościli w Polsce i występowali słynni tancerze tamtej epoki, jak: **Angélique Debarques** (1720-1721), Louis Dupré (1724-26), Anette Tagliavini (1761-62) i Domenico Lenzi (1762-63) i inni.

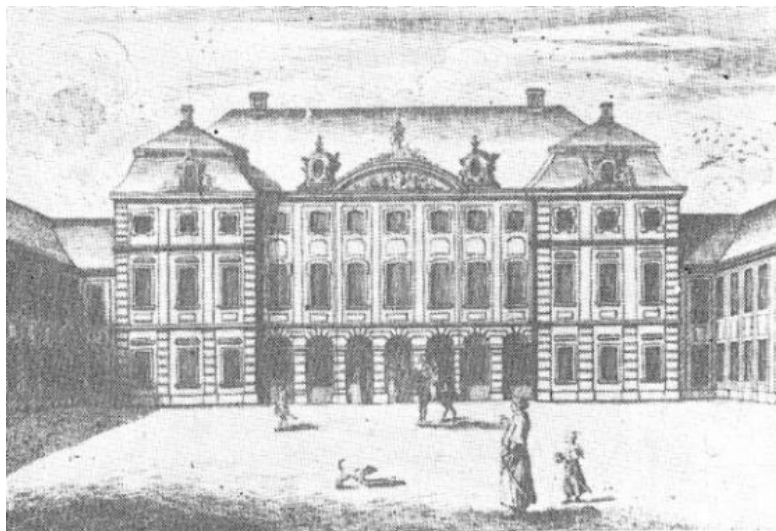
Na zdjęciu: Angélique Debarques (portret Ádáma Mányokiego, po 1714, Łazienki Królewskie)

Pierwszy stały teatr publiczny powstał jednak w Warszawie dopiero w 1765 roku za panowania **Stanisława Augusta**. Miał trzy zespoły: komedii francuskiej, opery włoskiej z baletem i komedii polskiej.

Przedstawienia komediowe, operowe i baletowe dla szerokiej publiczności odbywały się początkowo we wspomnianej już Operalni Saskiej. W latach 1774-78 teatr działał przejściowo w Pałacu Radziwiłłów (obecny Pałac Prezydencki). Nowy gmach teatralny według projektu polskiego architekta Bonawentury Solariego zbudowano w 1779 roku na placu Krasińskich, gdzie balet dzielił odtąd scenę z zespołami opery i dramatu.

Teatr Narodowy na Placu Krasińskich w Warszawie Zygmunt Vogel za Wikipedia

Pałac Radziwiłłowski w Warszawie 1762 r. (obecnie Pałac Prezydencki)

W latach 1774-1778 na I piętrze funkcjonowała tu sala teatralna.

W latach 1765-85 pracowało dla teatru warszawskiego wielu włoskich, francuskich i austriackich artystów. Baletmistrzami byli kolejno: Bartolomeo Cambi, Vincent Saunier, Marc' Antonio Missoli, Giuseppe Anelli, Giovanni Antonio Sacco, Francesco Caselli, Leopold Frühmann i Daniel Curz. Realizowali oni i tańczyli z zespołem modne balety z repertuaru scen weneckich, paryskich i wiedeńskich, w tym także według Hilverdinga, Angioliniego i Noverre'a, ale tworzyli też własne choreografie.

Pierwszą primabaleriną zespołu została urodziwa włoska tancerka Caterina Gattai z Mediolanu, a jej partnerem scenicznym Pietro Godardi z Wenecji, zaś czołowymi tancerzami groteskowymi byli Teresa Casacci z Turynu i Bartolomeo Cambi z Florencji. Ale w pierwszych latach działalności królewskiego teatru występowali u nas także inni europejscy tancerze: utalentowany Charles Le Picq zwany „Apollem tańca” z włoską primabaleriną Anną Binetti (1765-67), Placida Saunier (1766/67), Teresa Steffani oraz Alessandro i Antonia Guglielmi (1767-69), Teresa Simonetti (1775-81), Eva Schinagel (1775-1783), Anna Maria Valentin-Riva (1776-78 i 1780/81) i inni. W 1767 roku przebywał nawet kilka miesięcy w Warszawie ówczesny „bóg tańca” Gaetano Vestris, który przyjechał z Wiednia i wystawił w maju słynny balet Noverre'a “Medea i Jazon”, kreując w nim swą popisową rolę Jazona. Najważniejszymi polskimi tancerzami tamtych lat byli Maciej Prenczyński i Ignacy Kurczyński – wychowankowie rozwiązanego w 1772 roku teatru dworskiego hetmana Jana Klemensa Branickiego w Białymstoku, a później tancerze sceny warszawskiej. Prenczynski był także solistą w weneckim Teatro San Benedetto (1773-74) i tańczył w wiedeńskim Burgtheater (1774), a w latach 1775-76 zrealizował w Warszawie trzy balety.

na zdjęciu

[Jazon i Medea balet Noverre'a w roli Jazona Gaetano Vestris, 1767](#)

Oferta Noverre'a

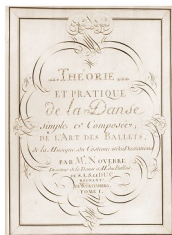
Niewątpliwą ciekawostką jest fakt, że w 1766 roku o posadę baletmistrza w teatrze Stanisława Augusta starał się legendarny reformator baletu, wielki francuski choreograf Jean-Georges Noverre, który kończył właśnie swój kontrakt baletmistrzowski z dworem wirtemberskim. W listopadzie tego roku przesłał ze Stuttgartu zadedykowane polskiemu królowi 11-tomowe rękopiśmienne dzieło *Ballets de Noverre*.

Zawarł w nim swoją *Théorie et pratique de la danse*, oraz libretta 17 własnych baletów, 12 partytur muzycznych autorstwa kompozytorów: Rodolphe'a, Dellera, Graniera i Renauda oraz 445 barwnych projektów kostiumów autorstwa słynnego francuskiego projektanta Louisa René Boqueta do różnych swoich baletów.

Jean-Georges Noverre (1727-1810)
za Alchetron.com – The Free Social Encyklopedia

Współpraca baletmistrza z polskim dworem królewskim nie doszła do skutku, ale król przesłał Noverre'owi honorarium za jego dzieło i zachował je w swojej bibliotece. Było ono bez wątpienia pomocą i inspiracją dla późniejszych warszawskich choreografów, którzy za panowania Stanisława Augusta niejednokrotnie wystawiali u nas balety według Noverre'a. Wszystkie tomy tego unikatowego rękopisu ocalały i są obecnie przechowywane w Gabinetie Rycin Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego.

Na zdjęciu: Karta tytułowa pierwszego tomu dzieła „Ballets de Noverre”

Tancerze narodowi

W roku 1785 król Stanisław August objął swoim protektoratem grupę trzydziestu rodzimych tancerzy, wyszkolonych wcześniej w litewskich dobrach hrabiego Antoniego Tyzenhauza. Ten pierwszy w Warszawie profesjonalny zespół baletowy złożony w całości z Polaków (być może też białoruskiego pochodzenia) przeszedł do historii jako **Tancerze Narodowi Jego Królewskiej Mości**.

Zespół ten stanowił zaczątek polskiego baletu narodowego. Prowadzili go François Gabriel Le Doux z Paryża i Daniel Curz z Wenecji, wyszkolony w Stuttgarcie i Wiedniu. Obu tych baletmistrzów uznajemy dzisiaj za „ojców polskiego baletu”, a Le Doux był nawet twórcą pierwszego dużego baletu z akcją o narodowej tematyce legendarnej pt. *Wanda, królowa polska* (1788). Z nowym zespołem królewskim pracowali także sporadycznie inni baletmistrzowie zagraniczni, a wśród nich wspomniany wyżej, słynny francuski tancerz i choreograf Charles Le Picq (jesień 1785), który nie tylko występował wówczas gościnnie ze swą nową partnerką Gertrudą Rossi, ale też zrealizował w Warszawie sześć baletów (*Aleksander i Kampaspe, Zbieg, czyli Łaskawość króla, Przebiegi wiejskie, czyli Miłostki Lukasa i Kolinety, Sierota hiszpańska, czyli Opiekun oszukany, Zabawy hiszpańskie*).

Czołowymi tancerzami tego zespołu byli: **Michał Rymiński, Dorota Sitańska**, Marianna Malińska, Adam Brzeziński i Stefan Holnicki – najzdolniejsi wychowankowie litewskiej szkoły tańca hrabiego Tyzenhauza. Tancerze Narodowi Jego Królewskiej Mości działali jedynie do 1795 roku, czyli do abdykacji Stanisława Augusta Poniatowskiego i utraty niepodległości przez Polskę. Jednak baletmistrz Curz działał później we Lwowie, a Le Doux pozostał w Warszawie i w 1800 roku założył prywatną szkołę baletową, gdzie szkolił nowych polskich tancerzy, którzy wznowili pracę baletu warszawskiego pod jego kierownictwem już w pierwszych latach XIX wieku.

Na zdjęciu: Wnętrze teatru na placu Krasieńskich, tańczą Michał Rymiński, Dorota Sitańska i inni Tancerze Narodowi J. K. Mości (malarz nieznany, 1790, Muzeum Teatralne, Warszawa)